

FRI-2G.307-1-LL-02

DEVIATIONS FROM THE PRONUNCIATION NORMS IN THE LANGUAGE OF JOURNALISTS²

Assist. Prof. Maria Stefanova, PhD

Department of Bulgarian Language, Literature, History and Art

Faculty of Natural Sciences and Education

University of Ruse "Angel Kanchev"

Tel.: 0884564774

E-mail: mstefanova@uni-ruse.bg

Abstract: *The article examines the deviations from literary language norms in journalists' speech. Based on the monitoring of radio and television broadcasts, pronunciation violations are found in the following aspects: incorrect shift of the accent; reduction of unstressed vowels; dropping and inserting vowels and consonants in the word; errors in the pronunciation of the variable ya, violations in the pronunciation of verb endings and in the use of short pronoun forms.*

Key words: *language of journalists, language norm, pronunciation, pronunciation errors.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Правоговорът е система от правила, която установява единно книжовно произношение и има значима роля за осъществяването на езиковата комуникация. През епохата на Възраждането заедно с изграждането на книжовния ни език се очертават и характерните особености на българския правоговор. Книжовните произносителини норми са наддиалектни, като в основата им стоят черти най-вече на североизточните говори, а в определени аспекти се възприемат и западнобългарските изговорни особености. Правоговорните норми са „исторически установени образци на устна реч, задължителни за всички носители на езика. Те се развиват и променят постоянно, но в същото време запазват устойчивост и традиционна стабилност“ (Vatov, V., 1995: 164).

Книжовното произношение на думите е отразено в правописните и правоговорните речници. Първият специализиран справочник по правоговор „Правоговорен речник на българския език“ е отпечатан през 1975 г., а негови съставители са Петър Пашов и Христо Първев. Няколко десетилетия по-рано, след правописната реформа през 1945 г., са издадени два комбинирани речника, които съдържат указания както за изговора, така и за правописа на думите. Единият, озаглавен „Правописен и правоговорен наръчник“, е публикуван през 1945 г. и е дело на филолозите Иван Хаджов, Димитър Осинин, Стойко Стойков, Никола Костов, Любомир Андрейчин, Стефан Илчев, Димитър Маджаров и Кръстьо Генов, а другият, „Правописен речник на българския книжовен език с посочване изговора на думите и пояснение на чуждите думи“ (1951 г.) е съставен от Стоян Романски.

През 1998 г. е отпечатан „Речник за правоговор, правопис, пунктуация“, а негови автори са Димитър Попов, Кирил Симов и Светломира Видинска. Други два речника, значително по-малки по обем от изброените словници, са предназначени да послужат като учебни помагала и също имат задачата да ориентират ползвателите за правописа и правоговора на думите. Това са „Правописен и правоговорен речник“ за ученици от първи до четвърти клас, съставен от Тодорка Владимирова през 1984 г., и „Малък правописно-правоговорен речник на българския език“ на Пенка Радева, издаден през 2004 г.

² Докладът е представен на конференция на Русенския университет на 25 октомври 2024 г. в секция „Езикознание и литературознание“ с оригинално заглавие на български език: ОТКЛОНЕНИЯ ОТ ПРОИЗНОСИТЕЛНИТЕ НОРМИ В ЕЗИКА НА ЖУРНАЛИСТИТЕ.

Според учените една от основните причини, на които се дължат отклоненията от правоговорните норми, е влиянието на различните диалекти. Друга предпоставка за неправилния изговор е правописът, тъй като в някои случаи съществува „несъответствие между буквения и фонемния състав на думите“ (Tilkov, D., Boyadzhiev, T., 1999: 234).

Езикът на журналистите е обект на проучване в множество изследвания. На различни въпроси, свързани с отклоненията от книжовните норми в медиите, са посветени разработките на Андреана Ефтимова, Мариана Георгиева, Калина Мичева-Пейчева, Галя Христовова, Михаил Виденов, Красимира Алексова и други. Неоспорим е фактът, че медиите оказват огромно влияние върху обществото, те са „важен елемент от комуникативното пространство и заедно с образованието създават и поддържат езиковото знание и умението да се спазват езиковите норми“ (Micheva-Pejcheva, K., 2019: 92). За съжаление обаче неведнъж се натъкваме на правоговорни, правописни, пунктуационни и стилистични грешки в журналистическия език, които неминуемо въздействат по негативен начин върху езиковата култура на масовия читател, зрител или слушател.

Целта на настоящото изследване е да се проследят отклоненията от правоговорните норми в езика на журналистите. За период от около една година беше проведено наблюдение върху речта на водещите на различни радио- и телевизионни предавания, въз основа на което се установиха нарушения на книжовния изговор в редица аспекти.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Част от ексцерпираните примери свидетелстват за неправилно изместване на ударението: *срокòве* вместо *срòкове* („Преди обед“, БТВ); *мìряни* вместо *миря̀ни* („Новините на NOVA“, Нова ТВ); *планà* вместо *плàна* („Новините“, Евроком); *бю̀ро* вместо *бюрò* („Съдебен спор“, Нова ТВ), *голòве* вместо *гòлове* („Новините“, Евроком); *мостòве* вместо *мòстове* („Новините“, Евроком). Многократно са установени акцентни отклонения при изговор на съществителните имена *учѝлище*, *члèн* и *летѝще* във форми за множествено число: *училищà*, *училищàта* вместо *учѝлища*, *учѝлищата*; *членовè* вместо *члèнове*; *летищà* вместо *летѝща*.

В езика на журналистите от сутрешното токшоу „Преди обед“, излъчвано по националната телевизия БТВ, многократно забелязваме изговорни опроставания, при които се изпускат гласни и съгласни звукове в началото и най-често в средата на думата: *ай̀де* вместо *хай̀де*; *ся̀какви* вместо *вся̀какви*; *сà* вместо *сегà*; *ше* вместо *ще*; *тря̀а* и *тря̀ва* вместо *тря̀бва*; *шòт* вместо *защòто*; *гожà* вместо *госпожà*; *ня̀къв* вместо *ня̀какъв*. Посочените примери свидетелстват за ниска езикова култура, както и за проява на небрежност по отношение на правоговора.

С оглед на ексцерпираните единици наблюдаваме отклонения от книжовната норма, които са свързани с друго фонетично явление, известно като епентеза. То се изразява във вмъкване на нов звук във формата на думата. Установени са неправилни вмъквания на гласни и съгласни в средисловието, които понякога са следствие на престараване, но най-често се дължат на недоброто владение на книжовното произношение: *сия̀даме* вместо *ся̀даме* („Преди обед“, БТВ); *сия̀дай* вместо *ся̀дай*; *патриотиз̀ма* вместо *патриотиз̀ма* („Преди обед“, БТВ); *контрòлно-пропущ̀вателен* вместо *контрòлно-пропущ̀ателен* („btv Новините“, БТВ); *конкурèнтноспосòбността̀* вместо *конкурèнтноспосòбността̀* (Българско национално радио).

В своята реч журналистите допускат грешки също и при изговора на променливото **я**, което е наследник на старобългарската ятова гласна (ѣ). В книжовния език са утвърдени правила, според които променливото **я** се изговаря (и пише) като **я**, когато са изпълнени следните едновременно действащи условия: 1) **я** е под ударение; 2) **я** е в последната сричка на думата или пред сричка, съдържаща някоя от задните гласни (а, ъ, о, у); 3) след **я** не следва мека съгласна, както и съгласна ж, ш, ч, й.

Променливото **я** се изговаря (и пише) като **е** в следните случаи: 1) когато не е под ударение; 2) когато е пред сричка, съдържаща предна гласна (е, и); когато е пред сричка, съдържаща мека съгласна; 4) при позиция пред някоя от съгласните ж, ш, ч, й.

Гореописаните правила за ятовия преглас обясняват редуването на **я** и **е**, което се наблюдава в някои форми на думите и в техните производни. Ето няколко примера: *бял – бели; цял – цели; грях – грешка; голям – големи; желязо – железен; мляко – млечен; всяко – всеки, видял – видели* и др.

Съществуват редица изключения, описани подробно в академичната литература, но установените отклонения нямат отношение към тях, затова не смятаме за целесъобразно да ги коментираме. Според изследователите „Наличието на многобройни изключения от правилата за изговор на променливо **я** създава условия за пъстрота и конкуренция на якави и екави форми. Затова и в широката изговорна практика дори в изговора на едно и също лице често се срещат и едните, и другите форми“ (Grammar 1998: 13). Въз основа на наблюдавания материал са регистрирани нарушения в два аспекта:

1. Случаи, в които неправилно се изговаря **я** вместо **е** – *мярки* вместо *мёрки* („btv Новините“, БТВ), *тяхните* вместо *тѐхните* („Тази сутрин“, БТВ).

2. Случаи, в които неправилно се изговаря **е** вместо **я** – *умрѐл* вместо *умрял* („Балкан Радио“), *млекò* вместо *мляко* („Здравей, България“, Нова ТВ).

Причина за немалко правоговорни отклонения е реализацията на диалектно произношение в езика на медиите. Част от отклоненията са свързани с редукцията на неударените гласни. Според книжовната норма, когато не са под ударение, широките гласни *а* и *о* по-малко или повече се доближават до съответните им корелати *ъ* и *у*. Степента на редукция е в пряка зависимост от позицията на гласната спрямо ударението (по-подробно виж Tilkov, D., Boyadzhiev, T., 1999; Grammar 1998). Редукцията на широката гласна *е* и изравняването ѝ с тясната гласна *и* е недопустимо за книжовния изговор. Въпреки предписанията на кодификатора, в езика на медиите се регистрират случаи на засилена редукция и пълно сливане на корелатите в двойките *а:ъ*, *о:у*, *е:и*. Ето някои от примерите: *кòйту* вместо *кòйто* („btv Новините“, БТВ); *п̀иши* вместо *п̀ише* („Тази сутрин“, БТВ); *спич̀ели* вместо *спеч̀ели* („Новините“, Евроком); *бурб̀ата* вместо *борб̀ата* (Макс спорт 4); *мулб̀а* вместо *молб̀а* („Новините“, Евроком).

Под влияние на западнобългарските говори журналистите неведнъж допускат изговор на твърди глаголни окончания при употреба на глаголи от II спрежение във форми за 1 лице, единствено число и 3 лице, множествено число – *разделъ* вместо *разделя* („Преди обед“, БТВ), *нòсъ* вместо *нòся* (радио „Енерджи“), *мòлъ* вместо *мòля* (радио „Христо Ботев“).

Друга правоговорна грешка също е свързана с глаголните окончания и по-конкретно се отнася до използването на **-ме** вместо **-м** при формите за 1 лице, множествено число, сегашно време на глаголите от I и II спрежение. Според книжовната норма правилата за употреба на посочените окончания при глаголите са следните:

1. При глаголи от I и II спрежение окончанието е **-м** – *пишем, играем, работим, учим*.

2. При глаголи от III спрежение окончанието е **-ме** – *вярваме, харесваме, обичаме*.

Така нареченото „мекане“ е често срещана грешка в речта на политици, културни дейци и други публични личности, а езиковедката Илияна Гаравалова дори го определя като „заразно“ (Garavalova, I., 2019). В езика на журналистите са установени нарушенията: *да бъ̀деме* вместо *да бъ̀дем* („Тази сутрин“, БТВ); *спас̀име* вместо *спас̀им* („Тази сутрин“, БТВ); *се стрем̀име* вместо *се стрем̀им* („Тази сутрин“, БТВ); *м̀инеме* вместо *м̀инем* („Преди обед“, БТВ), *поговòриме* вместо *поговòрим* („Преди обед“, БТВ), *м̀ислиме* вместо *м̀ислим* („btv Новините“, БТВ).

Произношението на кратките местоименни форми *ме, те, се* като *ма, та, са* също е диалектно и, както отбелязват Димитър Тилков и Тодор Бояджиев, „не е резултат от бърз, свободен, без старание изговор“ (Tilkov, D., Boyadzhiev, T., 1999: 230).

Екскерпираният материал свидетелства за единични случаи, в които беззвучни фонemi неправилно се заменят със звучни – сравни *одл̀ичен* вместо *отл̀ичен* („Преди обед“, БТВ),

дѣмпинг вместо дѣмпинк³ („Стани богат“, БТВ). Изолиран случай е и употребата на билабиално вместо лабиодентално л – пуанинѣта вместо планинѣта (Радио 1). Според нас посочените грешки са резултат по-скоро от престаравање при изговора на думите, отколкото от непознаване на правилното им произношение.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Въз основа на проведеното наблюдение върху езика на журналистите са установени отклонения от правоговорните норми в следните аспекти:

- неправилно изместване на ударението;
- изпускане и вмъкване на гласни и съгласни звукове в думата;
- грешки при изговора на променливото **я**;
- редукция на неударените гласни;
- нарушения при произношението на глаголните окончания;
- неправилна употреба на кратките местоименни форми;
- неправилно заменяне на беззвучни фонемите със звучни;
- употреба на билабиално вместо лабиодентално л.

Основните причини, на които се дължат правоговорните нарушения, според нас са влиянието на различните диалекти, наличието на множество изключения по отношение на някои правила за произношение, непознаването на книжовния изговор, проявата на свръхстарателност или небрежност. Обезпокоително е, когато тези фактори са предпоставка за отклонения от книжовните норми в езика на журналистите. Възможността да оказват огромно влияние върху обществото задължава медиите да служат като еталон за добра езикова култура, затова е необходимо да бъдат по-отговорни към книжовния български език.

REFERENCES

Eftimova, A., 2020. Mass Deviations from Literary Standards in the Media – Mistakes or New Norms? – In: Media and Language. Electronic Journal of Media Language Research, Vol. 7. 2020. (<https://medialinguistics.com/2020/01/26/common-deviations-from-the-literary-norms/>) (visited on 20.08.2024). (**Оригинално заглавие:** Ефтимова, А., 2020. Масовите отклонения от книжовноезиковите норми в медиите – грешки или нови норми? – В: Медиите и език. Електронно списание за научни изследвания по медиен език, № 7. 2020. (<https://medialinguistics.com/2020/01/26/common-deviations-from-the-literary-norms/>) (посетено на 20.08.2024 г.).

Garavalova, I., 2019. Why is "softness" so contagious? – In: Language notes (https://ibl.bas.bg/ezikovi_spravki/zashto-vmekanetov-e-tolkova-zarazno/) (visited on 20.08.2024). (**Оригинално заглавие:** Гаравалова, И., 2019. Защо „мекането“ е толкова заразно? – В: Езикови бележки (https://ibl.bas.bg/ezikovi_spravki/zashto-vmekanetov-e-tolkova-zarazno/) (посетено на 20.08.2024 г.).

Grammar 1998: Grammar of the modern Bulgarian literary language. Vol. 1. Sofia: „Abagar“. (**Оригинално заглавие:** Граматика 1998: Граматика на съвременния български книжовен език. Т. 1. София: „Абагар“).

Hristozova, G., 2012. About some breaches of the Pronunciation Norm in Public Speaking. – In: Modern humanities, Vol. 1, 2012. Burgas: Оригинално заглавие: Христозова, Г., 2012. За някои нарушения на правоговорната норма в публичното говорене. – В: Съвременна хуманитаристика, бр. 1, 2012. Бургас: Бургаски свободен университет.

Micheva-Pejcheva, K., 2019. The Violations of the Literal Norms in the Language of Bulgarian Media. – In: Language attitudes and literary language. Sofia: The Bulgarian Academy of

³ Думата дѣмпинг се изписва с г, но според правоговорните норми трябва да се изговори с к – дѣмпинк, тъй като е в сила фонетичният закон за обеззвучаване на звучните шумови съгласни в абсолютния край на думата (по-подробно виж Vatrov, V., 1995: 115).

Sciences Press. (**Оригинално заглавие:** Мичева-Пейчева, К., 2019. Нарушения на книжовната норма в езика на българските медии – В: Езикови нагласи и книжовен език. София: Издателство на Българската академия на науките).

Pashov, P., Parvev, Hr., 2002. Pronunciation and orthographic dictionary of the Bulgarian language. Sofia: „St. Kliment Ohridski“. (**Оригинално заглавие:** Пашов, П., Първев, Хр., 2002. Правоговорен и правописен речник на българския език. София: УИ „Св. Климент Охридски“).

Popov, D., Simov, K., Vidinska, Sv., 1998. Dictionary of pronunciation , spelling, punctuation. Sofia: ATLANTIS-KL. (**Оригинално заглавие:** Попов, Д., Симов, К., Видинска, Св., 1998. Речник за правоговор, правопис, пунктуация. София: АТЛАНТИС-КЛ).

Radeva, P., 2004. A small spelling-pronunciation dictionary of the Bulgarian language. Veliko Tarnovo: "Word". (**Оригинално заглавие:** Радева, П., 2004. Малък правописно-правоговорен речник на българския език. Велико Търново: „Слово“).

Romanski, S., 1951. Spelling dictionary of the Bulgarian literary language. Sofia: State Publishing House „Science and Art“. (**Оригинално заглавие:** Романски, С. 1951. Правописен речник на българския книжовен език. София: Държавно издателство „Наука и изкуство“).

Spelling and pronunciation manual, 1945: Spelling and pronunciation manual. Society of Slavic philologists in Bulgaria. Sofia: „Bulgarian Book“ Publishing House. (**Оригинално заглавие:** Правописен и правоговорен наръчник 1945: Правописен и правоговорен наръчник. Дружество на филолозите слависти в България. София: Издателство „Българска книга“).

Tilkov, D., Boyadzhiev, T., 1999. Phonetics of the Bulgarian literary language. Veliko Tarnovo: „Abagar“. (**Оригинално заглавие:** Тилков, Д., Бояджиев, Т., 1999. Фонетика на българския книжовен език. Велико Търново: „Абагар“).

Vatov, V., 1995. Phonetics and lexicology of the Bulgarian language. Veliko Tarnovo: „Abagar“. (**Оригинално заглавие:** Вътов, В., 1995. Фонетика и лексикология на българския език. Велико Търново: „Абагар“).

Videnov, M., 2003. The Bulgarian language policy. Sofia: MSD Press. (**Оригинално заглавие:** Виденов, М., 2003. Българската езикова политика. София: Издателство МСД).

Videnov, M., 2018. Some Aspects of the Theory of literary Language – In: Bulgarian Language, Vol. 65. Sofia: EMAS Press. (**Оригинално заглавие:** Виденов, М., 2018. За някои страни на теорията на книжовните езици – В: Български език, 65. София: ИК „ЕМАС“).

Vladimirova, T., 1984. Spelling and pronunciation dictionary. Sofia: National Education. (**Оригинално заглавие:** Владимирова, Т., 1984. Правописен и правоговорен речник. София: „Народна просвета“).